

Paper Accepted*

ISSN Online 2406-0895

Историја медицине / History of Medicine

Слободан Николић, Владимир Живковић[†]

Самоубиство професора Милована Миловановића – о његовој монографији и о његовом самоубиству Suicide – the monograph and suicide of Professor Milovan Milovanović

Институт за судску медицину, Медицински факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија

Примљено/Received: January 30, 2018

Исправљено/Revised: March 26, 2018

Прихваћено/Accepted: March 27, 2018

Online First: April 3, 2018

DOI: <https://doi.org/10.2298/SARH180130029N>

* **Accepted papers** are articles in press that have gone through due peer review process and have been accepted for publication by the Editorial Board of the *Serbian Archives of Medicine*. They have not yet been copy edited and/or formatted in the publication house style, and the text may be changed before the final publication.

Although accepted papers do not yet have all the accompanying bibliographic details available, they can already be cited using the year of online publication and the DOI, as follows: the author's last name and initial of the first name, article title, journal title, online first publication month and year, and the DOI; e.g.: Petrović P, Jovanović J. The title of the article. *Srp Arh Celok Lek*. Online First, February 2017.

When the final article is assigned to volumes/issues of the journal, the Article in Press version will be removed and the final version will appear in the associated published volumes/issues of the journal. The date the article was made available online first will be carried over.

[†] **Correspondence to:**

Vladimir Živković

Institut za sudsku medicinu, Deligradska 31a, 11000 Beograd, Srbija

E-mail: vladinmej1@yahoo.com, vladimir.zivkovic@med.bg.ac.rs

**Самоубиство професора Милована Миловановића –
о његовој монографији и о његовом самоубиству**
Suicide – the monograph and suicide of Professor Milovan Milovanović

САЖЕТАК

Професор Милован Миловановић је основао 1923. године Судско-медицински завод, данашњи Института за судску медицину Медицинског факултета Универзитета у Београду. Објавио је прве књиге из судске медицине за студенте медицине на савременом српском језику и 42 рада у српским, немачким и француским часописима. Аутор је познате монографије „Самоубиство“, издате 1929. у Београду. На основу сачуваних рукописа професора Милована Миловановића реконструисали смо начин и динамику писања ове књиге. Професор Миловановић је под недовољно јасним околностима извршио самоубиство 1948. године. Изнете су и неке нове чињенице у вези са његовом трагичном смрћу. Од 2008. године Институт за судску медицину у Београду носи име професора Милована Миловановића.

Кључне речи: самоубиство; судска медицина; историја медицине; Србија

SUMMARY

The Institute of Forensic Medicine, as part of the School of Medicine at University of Belgrade, Serbia, was founded in 1923 by Professor Milovan Milovanović (1884–1948). In addition to several medical textbooks in modern Serbian for medical students, as well as 42 papers published in Serbian, German and French medical journals, Professor Milovanović also published a famous monograph in 1929, entitled "Suicide". In 1948, professor Milovanović himself, committed suicide under obscure circumstances. The reason he committed suicide remains unknown. In this paper we tried to reconstruct to way he wrote his monograph using data from his hand-writing manuscripts preserved in Institute of Forensic Medicine. Also, some new data about his suicide were exposed. Since 2008, the Institute of Forensic Medicine in Belgrade has been named after Professor Milovan Milovanović.

Keywords: suicide; forensic pathology; history of medicine; Serbia

Поводом 70 година од смрти професора Милована Миловановића.

УВОД

Професор Милован Миловановић (1884-1948) био је први наставник који је предавао судску медицину на новооснованом Медицинском факултету Универзитета у Београду и оснивач и први управник Судско-медицинског завода. Како није имао своју породицу и како својим сарадницима, наследницима у просектури није оставио много личних докумената, то се о његовом приватном животу, детаљима из живота уопште и посебно о његовој трагичној смрти релативно мало зна. Међутим, делови његове личне писмене стручне заоставштине јесу, срећом, сачувани на данашњем Институту за судску медицину Медицинског факултета у Београду и то, вероватно, пре свега поштовању које према њему испољавала његова дугогодишња сарадница и наследница професорка Јулијана Богићевић. После њене смрти, та су документа следећим генерацијама опет била мање или никако интересантна, затурена и заборављена, па самим тим, срећом, и нерастурена и сачувана. Данас, на неки начин, ова документа поново откривамо, а та нам документа када их пажљиво читамо и пратимо, говоре не само о томе како је изгледао стручни рад професора Милована Миловановића, већ нам делимично откривају детаље из његовог личног живота и детаље његовог карактера.

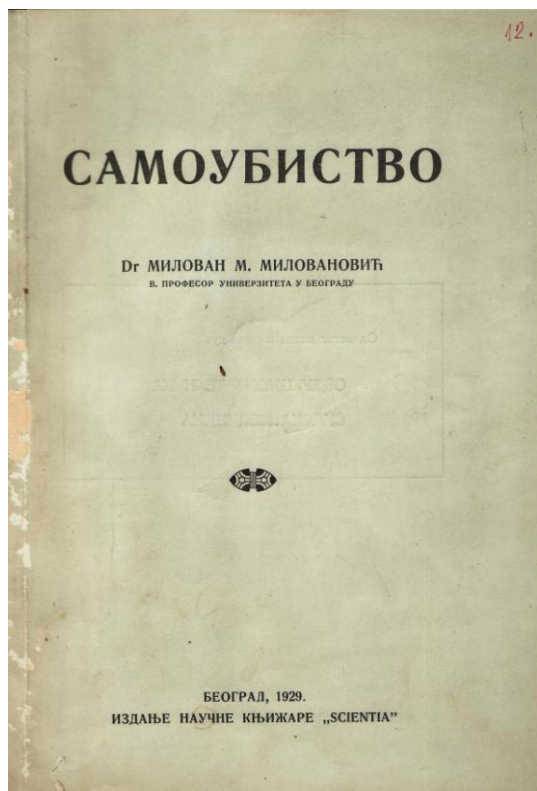
„Миловановић Мите д-р Милован. Отац винарски трговац. Рођен 16-IX-1884. год. у Неготину, Србија. Српска, ФНРЈ. Медицински факултет у Бечу 1910. год. Немачки и француски добро познавао, служио се руским. Сазидао зграду Судско-медицинског завода и

основао Судско-медицински завод, био први управник. У току Првог светског рата основао и руководио првим заводом за справљање вакцине против колере, као и антирабични завод. Стручни радови: Уџбеник судске медицине – три издања и два издања Обдукционе технике. Монографију о Самоубиству и Судско-медицинско вештачење. Научни радови...“ – следи списак од 42 научна рада. Ово је цитат из списка „Научни радови“ куцаног на писаћој машини [1], списка који је саставио сâм професор Милован Миловановић и то крајем 1947. године: последњи рад који је на списку јесте рад о јувенилном алкохолизму, објављен у септембру те године, у часопису Српски архив. Поред овог, у архиви Института за судску медицину Медицинског факултета у Београду чувају се још једна верзија списка радова са биографским подацима, које је професор Миловановић писао пером, са многобројним исправкама, а овај списак обухвата време до 1939. године и ту се налази и списак радова у којима су цитирани његови радови. Ту су мање познати биографски подаци које је он сâм исписао: да му се мајка звала Фруса, да је тадашњу основну школу и прва три разреда гимназије завршио у Неготину, а да се следећих пет година школовао у гимназији у Зајечару и ту матурирао, да је Медицински факултет у Бечу уписао 1903. године и да га је завршио 10. маја 1910. године, да се 29. септембра 1911. године запослио као секундарни лекар у просектури Опште државне болнице у Београду, а да је њен шеф од 25. јуна 1919. године. Такође да је ванредни професор постао 25. јуна 1923. године, а редовни 24. маја 1933. године. На крају овог је и „списак радова спремних за штампање, али необјављених: 1. Судска медицина, треће прерађено издање; 2. Анатомопатологија и анатомохистологија алкохолосе и алкохолизма; 3. Злоупотреба алкохола и самоубиство; 4. *Alcoholismus juvenilis*; 5. Тровање алкохолем, судскомедицинска монографија; 6. Судска или правна медицина, односн. трауматолошка патологија.“ У личној заоставштини у архиви Института за судску медицину налазе се рукописи ових радова и књига.

МОНОГРАФИЈА „САМОУБИСТВО“

Оснивач прве просектуре у Београду и први специјалиста судске медицине у Србији био је др Едуард Михел, који је трагично преминуо од пегавог тифуса у својој 51-ој години, дана 24. марта 1915. године, а као управник и лекар резервне војне болнице у Смедеревској Паланци [2, 3]. Од 1911. до 1914. године, са њим је у просектури у Београду радио и др Милован Миловановић и који је 1920. године од стране Медицинског факултета у Београду послат у Беч, на усавршавање из судске медицине [2], па је дана 25. јуна 1923. и постављен је за ванредног професора. Професор Миловановић је 1922. године објавио „Обдукциону технику“, а 1926. године и прво издање првог дела студентског уџбеника „Судска медицина“ [2].

Scientia, издавачка кућа из Београда штампала је 1929. године, његову монографију „Самоубиство“ на 114 страница, састављену из осам поглавља (Увод; Дефиниција, врсте и покушаји самоубиства; Суштина, узрок и повод самоубиства; Статистика, правилности и

Слика 1. Насловна корица монографије професора Милована Миловановића „Самоубиство“ [4].
Figure 1. Title page of monograph "Suicide, written by Professor Milovan Milovanović [4].

особитости самоубиства; Врсте мотива самоубиства; Обдукциони налаз код самоубица; Дијагностика и диференцијална дијагностика самоубиства; Профилакса самоубиства), двадесет табела и графикона – кривуља и списка од 44 референце (слика 1) [4]. Овом књигом професор Миловановић постаје утемељивач савремене суицидологије код нас [5]. Током 1928. и 1929. године, он је објавио још четири рада у вези са самоубиством [6-9]. Податке прикупљене на десетогодишњем обдукционом материјалу, професор Миловановић је у монографији објавио статистички обрађене, груписане у одговарајућа поглавља, са својом оригиналном дискусијом. Када се посматра на овај начин и када се виде и наслови поглавља, ова се монографија може посматрати и као докторска дисертација.

Наследница професора Миловановића на месту управника после његове смрти 1948. године, била је професорка Јулијана Богићевић, захваљујући којој је, вероватно, до данас сачувана рукописна заоставштина професора Миловановића. Захваљујући овим сачуваним рукописима груписаним у фасцикле, можемо скоро у потпуности да реконструирамо начин на који је монографија „Самоубиство“ конципирана и написана.

У једној од фасцикли налазе се табаци листова у А-3 формату, груписани по календарским годинама од 1919. до 1928. Листови су са исцртаним пољима у које је су уписивани подаци о сваком конкретном обдукованом случају самоубиства за одређену календарску годину. Нпр. за 1926. годину налазе се подаци за укупно 74 случаја самоубиства обдукованих у Судско-медицинском заводу: мотив, ранији покушаји, душевно, телесно и имовно стање, алкохолизам, породична анамнеза, датум обдукције, налаз по системима органа, непосредни и посредни узрок смрти и на крају, налази се поље за примедбе (слика 2) [1]. Ова мрежа поља подсећа на данашње компјутерске базе података у *Excel*-у. Ово је била главна база података који су даље статистички обрађивани. Поред ове фасцикле где су били подаци о свим случајевима самоубиства за десетогодишњи период који је професор Миловановић посматрао и обрадио у својој монографији, постоје још две, са подацима о случајевима убистава и задеса. Вероватно су све ове базе података биле замишљене и конципиране за писање будућих научних радова.

1926											
Возраст	Пол	Брачно стање	Место рођења	Место становања	Професија	Образовање	Психичко стање	Повод за самоубиство	Метода самоубиства	Исход	Забелешке
30	Ж	Ужема	Београд	Београд	Уставник	Средња школа	Психички болест	Брачна несрећа	Пешчаник	Умрла	Београд
35	Ж	Ужема	Београд	Београд	Уставник	Средња школа	Психички болест	Брачна несрећа	Пешчаник	Умрла	Београд
40	Ж	Ужема	Београд	Београд	Уставник	Средња школа	Психички болест	Брачна несрећа	Пешчаник	Умрла	Београд
45	Ж	Ужема	Београд	Београд	Уставник	Средња школа	Психички болест	Брачна несрећа	Пешчаник	Умрла	Београд
50	Ж	Ужема	Београд	Београд	Уставник	Средња школа	Психички болест	Брачна несрећа	Пешчаник	Умрла	Београд

Слика 2. Лист са са исписаним подацима за случајеве самоубиства за 1926. годину [1].
Figure 2. Sheet with hand-written data of suicide cases for year 1926 [1].

У другој се фасцикли налазе статистички груписани и обрађени подаци за случајеве самоубиства, који су касније приказани табеларно и у виду графикона – кривуља, а што је све штампано и у монографији (слика 3) [1]: пол, занимање, брачно стање, место рођења, место смрти, дан у седмици и час смрти, месец и годишње доба када је извршено самоубиство и др.

1926 = 67 - 1 из 1925 = 66

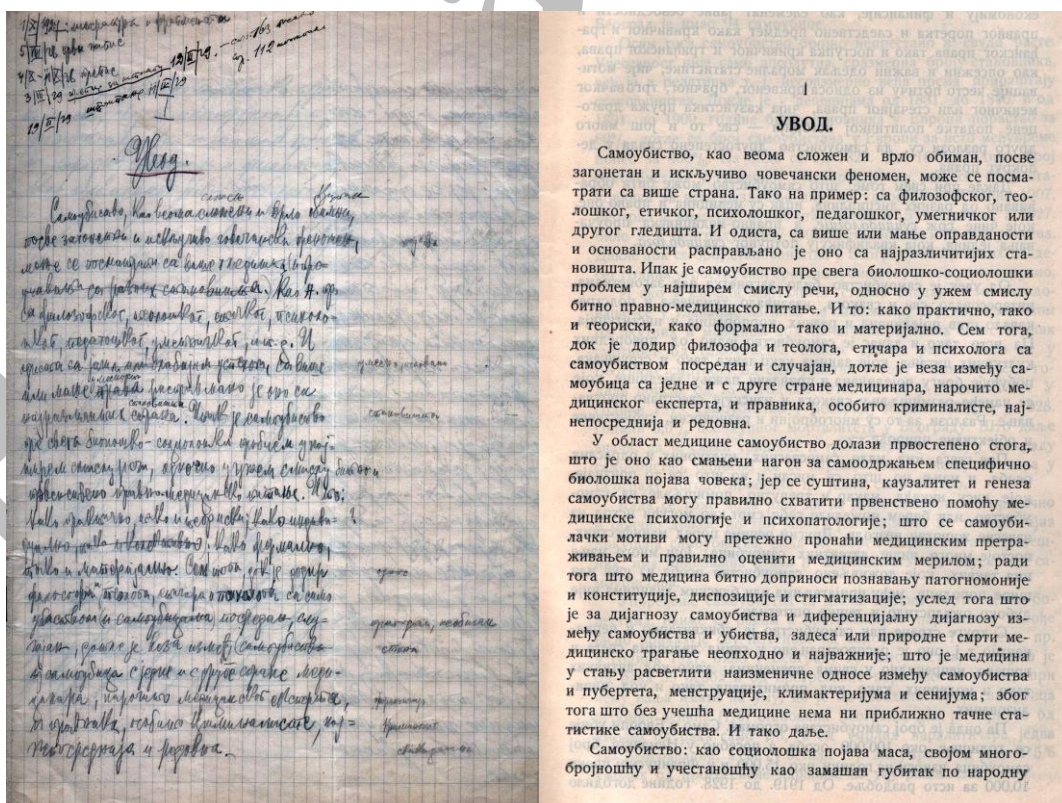
Пол	Брачно стање	Возраст (година)
Ж	Ужема	15-20
Ж	Ужема	21-30
Ж	Ужема	31-40
Ж	Ужема	41-50
Ж	Ужема	51-60
Ж	Ужема	61-70
Ж	Ужема	71-80
Ж	Ужема	81-90
Ж	Ужема	91-100
Ж	Ужема	101-110
Ж	Ужема	111-120
Ж	Ужема	121-130
Ж	Ужема	131-140
Ж	Ужема	141-150
Ж	Ужема	151-160
Ж	Ужема	161-170
Ж	Ужема	171-180
Ж	Ужема	181-190
Ж	Ужема	191-200
Ж	Ужема	201-210
Ж	Ужема	211-220
Ж	Ужема	221-230
Ж	Ужема	231-240
Ж	Ужема	241-250
Ж	Ужема	251-260
Ж	Ужема	261-270
Ж	Ужема	271-280
Ж	Ужема	281-290
Ж	Ужема	291-300
Ж	Ужема	301-310
Ж	Ужема	311-320
Ж	Ужема	321-330
Ж	Ужема	331-340
Ж	Ужема	341-350
Ж	Ужема	351-360
Ж	Ужема	361-370
Ж	Ужема	371-380
Ж	Ужема	381-390
Ж	Ужема	391-400
Ж	Ужема	401-410
Ж	Ужема	411-420
Ж	Ужема	421-430
Ж	Ужема	431-440
Ж	Ужема	441-450
Ж	Ужема	451-460
Ж	Ужема	461-470
Ж	Ужема	471-480
Ж	Ужема	481-490
Ж	Ужема	491-500
Ж	Ужема	501-510
Ж	Ужема	511-520
Ж	Ужема	521-530
Ж	Ужема	531-540
Ж	Ужема	541-550
Ж	Ужема	551-560
Ж	Ужема	561-570
Ж	Ужема	571-580
Ж	Ужема	581-590
Ж	Ужема	591-600
Ж	Ужема	601-610
Ж	Ужема	611-620
Ж	Ужема	621-630
Ж	Ужема	631-640
Ж	Ужема	641-650
Ж	Ужема	651-660
Ж	Ужема	661-670
Ж	Ужема	671-680
Ж	Ужема	681-690
Ж	Ужема	691-700
Ж	Ужема	701-710
Ж	Ужема	711-720
Ж	Ужема	721-730
Ж	Ужема	731-740
Ж	Ужема	741-750
Ж	Ужема	751-760
Ж	Ужема	761-770
Ж	Ужема	771-780
Ж	Ужема	781-790
Ж	Ужема	791-800
Ж	Ужема	801-810
Ж	Ужема	811-820
Ж	Ужема	821-830
Ж	Ужема	831-840
Ж	Ужема	841-850
Ж	Ужема	851-860
Ж	Ужема	861-870
Ж	Ужема	871-880
Ж	Ужема	881-890
Ж	Ужема	891-900
Ж	Ужема	901-910
Ж	Ужема	911-920
Ж	Ужема	921-930
Ж	Ужема	931-940
Ж	Ужема	941-950
Ж	Ужема	951-960
Ж	Ужема	961-970
Ж	Ужема	971-980
Ж	Ужема	981-990
Ж	Ужема	991-1000

Слика 3. Део статистички обрађених података за 1926. годину [1].
Figure 3. Sheet with statistical hand-written data of suicide cases for year 1926 [1].

Подаци су узимани како из претходно попуњаваних поља у листовима за сваку календарску годину, тако и директно из обдукционих записника. У овој се фасцикли налазе и подаци за град Београд о укупном броју становника за поједине године, као и подаци Новог гробља о укупном броју сахрањених по годинама. Сем тога, ту се налазе и преписани подаци, табеле и делом преписани текст књиге Богољуба Јовановића „Самоубиства у Краљевини Србији од 1898 до 1907. године“ [10]: Јовановићеве објављене податке, професор Миловановић је у својој монографији упоређивао са својим, оригиналним.

У трећој фасцикли налазе се свеске са изводима из литературе коришћене у писању монографије. У питању су свеске, тзв. високи каро, чије су странице уздужно виртуелно подељене на два дела: у левом делу професор Миловановић је преписивао делове текста из референци које је користио, на оригиналном језику на којем је била референца (немачком, француском или српском), а ту су се налазили и сви подаци о референци (аутор, наслов, година издања, издавач). До овога, у десном делу странице, професор Миловановић је исписивао превод делова текста референце ако је требало и, наравно, своје коментаре у вези са делом текста из референце.

У следећој се фасцикли налазе свеске са исписаним првим преправљаним верзијама текста поглавља монографије. И у последњој, петој фасцикли, налазе се три свеске са последњом, коначном верзијом текста монографије [1], верзијом која је и штампана [4]. Врло се ретко пружи прилика да видимо текст неке књиге у рукопису и исти текст штампан: ово је таква једна, ретка прилика (слика 4).

Слика 4. Прва рукописна страница са коначним тестом и прва штампана страница монографије [1, 4].
Figure 4. The first hand-written page with the final version of the text, and the first printed page of monograph [1, 4].

У горњем десном углу прве странице коначне рукописне верзије монографије (слика 4), исписао је професор Миловановић и датуме када је који део рукописа настао. Тако сазнајемо да су „литература“ и први „фрагменти“ рукописа настајали до 1. октобра 1927. године, да је „први напис“ рукописа завршен до 5. августа 1928. године, да је први „препис“ завршен од 4. до 11. октобра 1928. године, да је „препис за штампу“ рукописа завршен 3. марта 1929. године и да је страна „163 послано“ те да је „112 штампано“. На крају, 19. марта 1929. године започето је штампање, које је завршено 11. априла 1929. године и када је професор Миловановић вероватно у својим рукама имао прве одштампане примерке своје монографије.

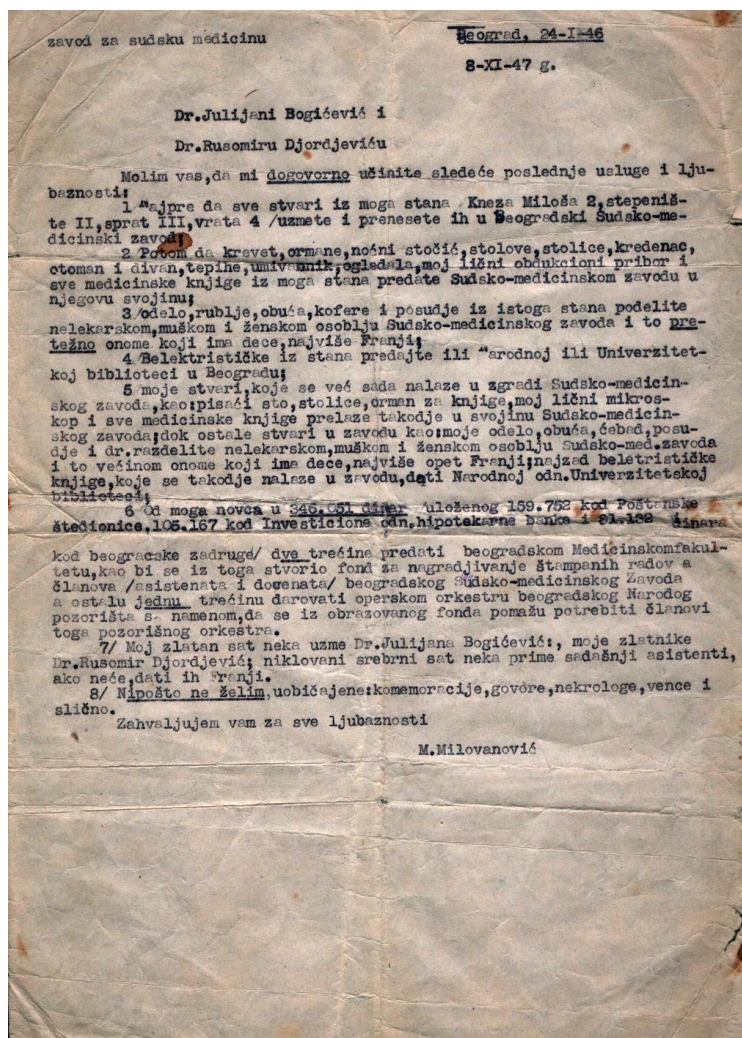
Ова је монографија важна из два разлога. Први је тај, што је професор Миловановић још тада, антиципирао на неки начин данашња савремена схватања о свим аспектима самоубиства, како патофорензичким, тако и психијатријским и другим [5] и направио пресек тада најважније постојеће литературе из ове области. Други разлог зашто је данас ова монографија важна, јесте тај што објављени подаци о самоубиствима на територији града Београда, односно подаци о обдукованим у тадашњем Заводу, који су извршили самоубиство у периоду од 1919. до 1928. године, могу да се компарирају са данашњим случајевима, јер су подаци које је прикупио и обрадио професор Миловановић и данас употребљиви у савременом научном смислу, иако су статистичке методе које је применио у својој монографији искључиво дескриптивне [4]. Штавише, подаци које је прикупио могу се и данас унети у савремене *Excel*-базе и то сваки случај појединачно, па се могу свеукупно обрадити савременим статистичким методама. Даљим поређењима и са подацима које је прикупио и обрадио у својој књизи Богољуб Јовановић [10], где се налазе и подаци за град Београд, могуће је упоредити апсолутне бројеве, проценте и трендове које се односе на самоубиства за период од скоро 150 последњих година.

САМОУБИСТВО ПРОФЕСОРА МИЛОВАНА МИЛОВАНОВИЋА

Самоубиство професора Миловановића још увек није расветљено. „Његова смрт остала је загонетна. Савременици су о томе ћутали, уколико су нешто поуздано знали“ [2]. Извршио је самоубиство почетком марта 1948. године.

У личној заоставштини професора Миловановића која се чува у архиви Института за судску медицину, налази се и његов тестамент, куцан писаћом машином (слика 5). На њему су два датума: 24. јануар 1946. године и 8. новембар 1947. године [1]. Као извршиоце тестаamenta професор Миловановић именује др Јулијану Богичевић, која му је сарадник на Институту од 7. децембра 1929. године и др Русомира Ђорђевића, који је асистент од 11. јуна 1944. године [2].

Из тестаamenta сазнајемо да је професор Миловановић, поред практично својих приватних просторија у згради Завода, имао и стан у улици Кнеза Милоша бр. 2. Све покућство из стана, као и личне ствари из просторија у Заводу, професор Миловановић оставља како Заводу, тако запосленима – особљу Завода, а „највише Фрањи“, помоћнику обдуцента. Заводу је оставио и свој лични микроскоп, који се и данас чува на Институту за судску медицину. Две

Слика 5. Тестамент професора Милована Миловановића [1].
Figure 5. The last will of Professor Milovan Milovanović [1].

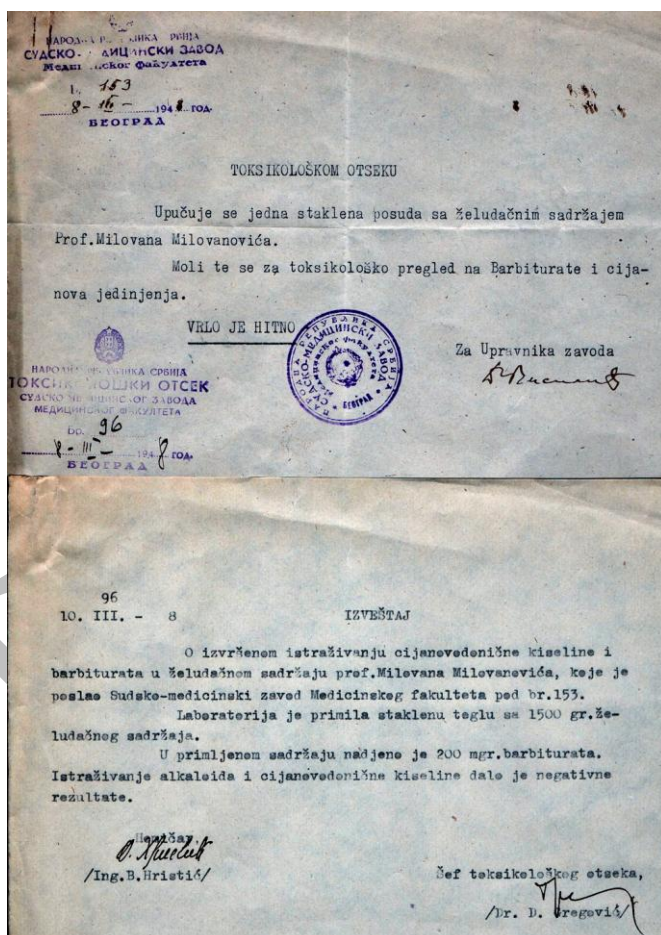
трећине новца који је био уложен као штедња у банкама (у свом тестаменту он наводи тачне суме које су у Поштанској штедионици, Инвестиционој банци и у Београдској задрузи), он оставља Факултету како би направио фонд за „награђивање штампаних радова чланова (асистената и доцената) београдског Судско-медицинског завода“, а једну трећину оставља оперском оркестру Народног позоришта да се „помажу потребити чланови... оркестра“. Стручне књиге оставио је Заводу, а белетристику „Народној, одн. Универзитетској библиотеци“. У архиви Института за судску медицину налази се реверс – списак књига из заоставштине професора Миловановића, а које су др Богићевић и др Ђорђевић

предали Универзитетској библиотеци, дел. број 151 од 1. марта 1949. године [11]: укупно 137 књига на немачком, 34 на француском, 59 књига на српском на ћирилици (међу њима и књига Милана Цветинчанина „Зајечарска гимназија 1836-1936“ – сетимо се да професор Милован Миловановић завршио гимназију у Зајечару!), 19 на српском на латиници и 21 плоча са операма. Било би интересантно да се провери у каквом је стању сада овај фонд књига предат Универзитетској библиотеци. Своје златнике професор Миловановић оставио је др Ђорђевићу, а свој златни сат др Јулијани Богићевић: на фотографијама из априла 1961. године направљеним на Четвртном стручном састанку лекара судске медицине ФНРЈ, у Порторожу, види се да професорка Јулијана Богићевић на руци има мушки ручни сат. На крају свог, чак и потресног, тестаментa професор Милован Миловановић изричито наводи да не жели „убичајене комеморације, говоре, некрологе, венце...“ На крају пише: „Захваљујем вам се за све љубазности“.

Професорка Јулијана Богићевић написала је своје учитељу некролог, који је објавио Српски архив [12]. Она истиче да „иако болестан“, професор Миловановић „све своје време проводи“ у Заводу „у раду на медицинској науци“. По завршетку Другог светског рата

професор Миловановић више није радио обдукције и није улазио у обдукциону салу [2]. Професорка Богићевић завршава некролог реченицама које су у духу послератног комунистичког времена: „За време фашистичке окупације проф. Миловановић је одбио да потпише антикомунистички манифест, а исто тако је одбио и да иде у Катин. Проф. Миловановић је био научник који је цео свој живот посветио медицинској науци и школи и кроз науку служио своме народу“ [12].

Постоје индиције да се професор Миловановић отровао [2]. Поред деловодне књиге Токсиколошког одсека Судско-медицинског завода, бивше Државне хемијске лабораторије, у којој се налазе подаци о прегледу садржаја желуца професора Миловановића (ова је лабораторија 1947. године припојена Заводу [2], а од 1980. године налази се у истој згради у којој и Институт за судску медицину и њен је интегрални део, тако да се целокупна њена архива од оснивања Државне хемијске лабораторије налази у архиви Института за судску медицину), у архиви Института се налазе и документа са више детаља [11]. Под дел. бр 153 од 8. марта 1948. године, налазимо упутницу Судско-медицинског завода Токсиколошком одсеку Завода (лабораторија је била физички одвојена од Завода и налазила се на другом крају града) (слика 6): „Упућује се једна стаклена посуда са желудачним садржајем проф. Милована

Слика 6. Упутница Судско-медицинског завода Токсиколошком одсеку за анализу [13].
Figure 6. Refer-paper of the Institute of Forensic Medicine to the Toxicological Department [13].

Миловановића“ и тражи се анализа на барбитурате и цијаниде, са назнаком „Врло је хитно!“ Лабораторија је завела упутницу под бр. 96 и дала налаз 10. марта 1948. године: анализирано је 1500 г желудачног садржаја и „нађено је 200 мгр. барбитурата“, а цијаниди и алкалоиди нису установљени.

У архиви Института за судску медицину не постоје никакви подаци о томе да ли је обдукција тела професора Миловановића урађена, а на упутници хемијској лабораторији нема полицијског или судског броја: чини се да није вођена никаква полицијска истрага. Али тешко да је могуће на хемијску анализу послати више од литар садржаја из желуца, а да се тај материјал за анализу није узео током обдукције: изгледа да је обдукција рађена, али је

тешко замислити да су је радили др Јулијана Божићевић или др Русомир Ђорђевић, или помоћници обдуцента са Института за судску медицину – Фрањо нпр. који се помиње у тестаменту професора Миловановића. У тзв. лешним књигама Института за судску медицину такође нема имена професора Миловановића – његово тело као да није било у капели Института, иако је, незванично, самоубиство извршио управо у својим приватним просторијама у згради Завода [2].

Институт за патологију Медицинског факултета у Београду своје обдукционе записнике чува укоричене, по годинама. За дан 3. март 1948. године, постоји случај заведен под бр. 153, затим један записник недостаје – бр. 154 (за дан 3. или 4. март 1948. године), а затим следе од бр. 155 од 4. марта 1948. године, па надаље до бр. 168. од 10. марта 1948. године и даље. Можда је тело професора Миловановића обдуковано на Институту за патологију, па је тада и узет садржај из желуца и послат у Судско-медицински завод, који је материјал проследио свом Токсиколошком одсеку. Ово се, можда, може проверити у лешним књигама Института за патологију.

Књига сахрањених Новог гробља у Београду пружа нове податке. Професор Милован Миловановић сахрањен је 10. марта 1948. године, парцела број 39 и гробно место 58, а смрт је установљена 8. марта 1948. године: умрлица број 435 издата је на територији општине Савски венац, а на територији те општине налазила се зграда Судско-медицинског завода, али и професоров стан у улици Кнеза Милоша бр. 2. У тој се књизи сахрањених наводи да је пок. Милован Миловановић по занимању био „професор“, да се ради о „самоубиству“, да је адреса становања улица Кнеза Милоша бр. 2, да је име оца Драгутин (отуда можда фамилијарни надимак Мита: професор Миловановић је своје књиге посвећивао „оцу и пријатељу Мити Миловановићу“), а као носиоци права на гробно место (од 1898. године до данас!) наводе се Илија и Милка Јовановић. Могуће је да је професор Милован Миловановић извршио самоубиство током викенда (6. и 7. март 1948. године), у просторијама Судско-медицинског завода, да су запослени нашли тело првог радног дана у недељи, у понедељак 8. марта 1948. године (тада је установљена смрт) и да је материјал за токсиколошку анализу узет тог истог дана ако је рађена обдукција (на Институту за патологију на пример), али то можда није ни нужно: можда је садржај желуца послат на Токсиколошки одсек заправо само исповраћани садржај, можда исповраћан у више наврата, или садржај нађен поред покојничког тела. На жалост, актери догађаја нису оставили никакав писани траг о свему овоме: барем ти писани трагови до сада нису нађени.

Треће, допуњено и измењено издање његове књиге Судска медицина, спремно за штампу још од 1941. године, објављено је у првој половини 1947. године, а датум на предговору је мај 1946. године [13]. Ово је један од првих уџбеника после Другог светског рата, који је као „политички подобан“ одобрен од стране Одбора за штампање уџбеника Медицинског факултета и Одбора за издавање уџбеника Универзитета у Београду. Треће, допуњено и

измењено издање његове књиге Обдукциона техника објављено је средином 1947. године, са датумом на предговору новембар 1946. године [14]. Оба су издања са црно-белим фотографијама случајева обдукованих у Судско-медицинском заводу. С друге стране, настава на Медицинском факултету у Београду, после Другог светског рата, започела је средином 1945. године [2]. Професор Миловановић је био декан Медицинског факултета у Београду током 1942/43. године. Постоји и прича да је током Другог светског рата, у Заводу нашао код млађих колега неке комунистичке летке, да је забранио било какву политичку пропаганду у Заводу, али да никог није пријавио окупационим властима. Такође постоји усмена прича да су студенти после рата, током његових предавања узвикивали пароле против „ратног декана“, да су прекидали узвима и другим недоличним понашањем његова излагања, те да су певали партизанске песме и у амфитеатру Завода играли Козарачко коло (!). Можемо само да претпоставимо колико га је то као изузетно поштену особу, особу од интегритета, погађало. Он почетком 1946. године не држи предавања „због болести“, па га од фебруара 1947. године званично мења др Јулијана Богићевић [2, 13]. Као што смо навели, први датум на његовом тестаменту је 24. јануар 1946. године [1]. Али онда као да скупља храброст да припреми нова, послератна издања својих књига (дати на предговорима су мај и новембар 1946. године) [13, 14], које су и издате у првој половини 1947. године. Други датум на тестаменту је 8. новембар 1947. године [1], када су књиге изашле из штампе, када је вероватно поново размишљао о самоубиству, које је и извршио 8. марта 1948. године.

Без обзира на све ове чињенице, данас мотив његовог самубиства и даље није довољно јасан. Посебно је интригантно да је самоубиство извршио човек који је током своје стручне каријере толико изучавао феномен самоубиства и то не само из угла форензичке патологије, већ и психијатрије, епидемиологије, филозофије, а што се све види из његове монографије. Два датума на тестаменту, таксативно навођење коме шта оставља од својих ствари и вредности, те скоро опсесивно набрајање у којим је банкама и штедионицама уштеђевина и колики су појединачни улози (укупно тачно 692 102 динара!), говоре и о његовом, помало компулсивно-опсесивном карактеру, али много више о чврстој одлуци да се самоубиство изврши и да се све после смрти, као и током живота, остави све у апсолутном реду, завршено и заокружено: сви послови морају се завршити како треба, најбоље што се може (по могућности савршено), на време, одговорно. Наравно, о мотиву самоубиства опет само нагађамо.

ЗА КРАЈ

„Нема самоубица без мотивације, нити постоји самоубиство без мотива. Има ретких самоубица, које свој суицидални мотив нису ником саопштиле или ни чим испољиле, као што постоје и изузетна самоубиства, за која се нису могла сазнати мотиви, где тајну мотива самоубице носе са собом у гроб – али суицидални мотив постоји безусловно у сваком случају самоубиства“ [4].

Од 2008. године, Институт за судску медицину Медицинског факултета Универзитета у Београду носи име свог оснивача, професора Милована Миловановића. С пуним правом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Arhiva Instituta za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu – lična zaostavština profesora Milovana Milovanovića.
2. Veljković S. Hronika sudske medicine u Beogradu. Beograd: CIBIF Medicinski fakultet u Beogradu; 2009.
3. Čolović R. Dr Eduard Mihel. Srp Arh Celok Lek. 2005; 133(3–4): 210–11.
4. Milovanović M. Samoubistvo. Beograd: Sciencia, 1929.
5. Savić S, Obradović M, Baralić I. Značaj prof. dr Milovana Milovanovića u savremenoj suicidologiji. Srp Arh Celok Lek. 1995; 123(7–8): 224–6.
6. Milovanović M. Pitanje suicidalne profilakse. Liječnički vjesnik. 1928; (8): 1318–22.
7. Milovanović M. Prilog anatomo-patologiji samoubice. Medicinski pregled. 1928; 8(3).
8. Milovanović M. Utvrđivanje samoubistva uopšte. Arhiv za pravne i društvene nauke. 1929; 19 (2): 91–9.
9. Milovanović M. Ubistvo ili samoubistvo. Arhiv za pravne i društvene nauke. 1929; 19 (3): 162–77.
10. Jovanović B. Samoubistva u Kraljevini Srbiji od 1898 do 1907. godine. Beograd: štamparija „Dositej Obradović; 1912.
11. Arhiva Instituta za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
12. Bogičević J. Nekrolog. Prof. dr Milovan Milovanović (1884-1948). Srp Arh Celok Lek. 1948; 76(5): 491.
13. Milovanović M. Sudska medicina. 3rd ed. Beograd: Prosveta; 1947.
14. Milovanović M. Obdukciona tehnika. 3rd ed. Beograd: Prosveta; 1947.